

SEDAM MRŠAVIH CODINA*

U našoj sredini zaposleni u delatnosti kulture su stalno materijalno ugroženi i ne postoji gotovo nikakva uzročna veza između vrednosti njihovog rada i naknade za taj rad. Istina, društvo je u stalnom grču, u želji da se nešto izmeni i poboljša, ali nije u mogućnosti da tu želju ostvari i da se tog grča oslobodi. Pitanje je koliko na takvo stanje utiču stvarne (ne) mogućnosti, a koliko nedoslednost u ostvarivanju dogovorene politike. Posledice su ne samo ekonomska ugroženost zaposlenih u kulturi, već i zastoj u razvoju delatnosti u celini u skoro svim sredinama: od mesnih zajednica ili organizacija udruženog rada do republika i pokrajina, a time i u Jugoslaviji. Verbalna priznanja, bez adekvatnih materijalnih efekata — što preovlađuje u kulturi — pretvaraju ovaj rad u neku vrstu dobrovoljnog i perifernog angažovanja. Nešto što je dobro, ali nije bitno niti neophodno. Posao za svoju dušu. Hobi.

Organizacije udruženog rada kulture, odnosno zaposleni u njima, već decenijama su u položaju da se stalno cenjkaju za vrednost svoga rada, prvo s državom i njenim organima (budžetskim), zatim s fondovima, a danas sa samoupravnim interesnim zajednicama kulture. U tom cenjkanju retko kada, ili tačnije rečeno nikada, predstavnici države ili društva usvajaju ili prihvataju potrebe kulture. Oni stalno traže razumevanje za neku objektivnu situaciju i objektivne teškoće, za besparicu koju treba prihvatiti kao realnost. Tako to teče decenijama. Danas, u doba novih ekonomskih opterećenja, stvaraju se dodatni razlozi za legalizaciju takvog odnosa. Najjači razlog je onaj da privreda, odnosno udruženi rad, ne mogu podneti nove namete, pa makar se radilo i o kulturi. Sredstva kojima raspolaže udruženi rad već su toliko osiromašena da se javlja problem opstanka i same materijalne proizvodnje. Time se stavlja znak jednakosti tamo gde mu nije mesto: između poboljšanja materijalnog položaja kul-

*) Skraćeno izlaganje sa savetovanja „Ekonomija i kultura“ održanog novembra 1985. u Opatiji.

ture i novih opterećenja za udruženi rad. Istina, to je jedno od mogućih rešenja, ali nije i jedino. Materijalni položaj kulture zavisi ne samo od izdvajanja udruženog rada za opštu i zajedničku potrošnju, već i od globalne raspodele tih sredstava, kreditno-monetarne, poreske ili carinske politike, odnosno društvene procene značaja ove delatnosti. Tu procenu ne vrši samo udruženi rad ili materijalna proizvodnja. U poslednje vreme preovlađuje uticaj države i njenih organa, koji kao da brane privredu od kulture. Kao da će kultura „pojesti“ materijalna dobra, a time možda dovesti privredu i do kraha. Kad se poslenicima i zastupnicima delatnosti kulture predoče takve činjenice njima ne ostaje drugo nego da odustanu od svojih zahteva da se rad u ovoj delatnosti vrednuje onako i onoliko koliko zaslužuje. Tako nastaju uslovi za stvaranje prostora na kome se može manipulirati i udruženim radom i kulturom. To su sada dva aktuelna krivca: prvi zbog lošeg materijalnog položaja kulture, a drugi zato što prekomerno opterećuje udruženi rad. Prostor za volunтарыstički pristup postoji i samo ga treba koristiti.

Opšti položaj kulturnih radnika

Kada govorimo o društvenom statusu kulturnih radnika i umetnika moramo istaći činjenicu da tu ne postoje gotovo nikakve razlike između republika i pokrajina u Jugoslaviji, a problem je odavno poznat — ponekada i sličan — i u drugim zemljama. O tome je pisano i stalno se piše. Navešćemo samo nekoliko ocena i mišljenja po kojima je moguće videti da u ovom slučaju nije reč o nekoj našoj specifičnosti. Ali, s druge strane, to ne znači da su naši problemi takve vrste da ih ne možemo i ne moramo rešavati i rešiti.

„Ne može se poricati da je u mnogim modernim demokratijama umetnik sporan; osim nekoliko izuzetaka on zarađuje manje od najlošije plaćenih radnika pa mora nalaziti još neko zanimanje (posao M. I.), ili se oslanjati na druge. Njegov pravni, društveni i ekonomski položaj je neizvestan. (...) Tokom poslednjih nekoliko godina postuono se menjaju dve suprotne koncepcije (umetnik kao činovnik ili nesiguran ali samostalan), jer su obe već pojednostavljene, nefelotvorene i nefunkcionalne, umesto toga se predlažu hibridna rešenja. (...) Prvi problem o kojem treba odlučivati glasi: ko je umetnik... U Jugoslaviji svaku osobu koja je član republičkog umetničkog udruženja i uživa odgovarajuće beneficije društvene zaštite smatraju umetnikom. Drugim rečima sami umetnici dodeljuju pridošlicama profesionalni status. U Srbiji se traži nekakav dokaz o talentu...”

Tako problematiku statusa umetnika u svetu, pa i kod nas, ocenjuje i vidi. A. Zirar u svojoj studiji *Kultura i razvoj — iskustva i politike*.

O povoljnosti i nepovoljnosti rada zaposlenih u kulturi i kod nas se takođe dosta govorilo i pisalo. Dr Lj. Mađar u članku „Materijalni uslovi kulturnog razvitka“ (časopis *Kultura* br. 2—3, 1968) piše: „Prema nekim teorijskim stavovima kultura, u celini gledano, može ovakve (ekonomske M. I.) pritiske (zajedno s odgovarajućim niskim ličnim dohocima) da apsorbuje u mnogo većoj meri nego druge delatnosti, prvenstveno one u oblasti privrede. To je zbog poznate privrženosti kulturnih radnika svom pozivu, zbog činjenice da oni u njemu — za razliku od većine drugih radnih ljudi — vide mnogo više sredstvo za potpuni razvoj i stvaralačku afirmaciju svoje ličnosti, a mnogo manje puko sredstvo za životnu egzistenciju. Stoga su oni skloni da prihvate manje dohotke nego što bi dobili na drugim mestima, prosto zato što im njihov rad pruža neke nemonetarne efekte, do kojih im je veoma stalo. Svi ti nemonetarni efekti obuhvaćeni su sintetičkim nazivom 'psihološki dohodak'. Apstrahujući za momenat pitanje realnosti teorije 'psihološkog dohotka' sasvim je diskutabilno da li je zbog njegove egzistencije prihvatljivo zaostajanje stvarnog dohotka kulturnih radnika za dohocima radnika u ostalim delatnostima. Problem se svodi na pitanje treba li neko da bude faksički oporezovan zato što predano i s uživanjem radi svoj posao.“

Deo odgovornosti za aktuelno stanje snose, po ne malom broju mišljenja, i sami kulturni radnici i umetnici, jer se dosta nemarno odnose prema ekonomskim zakonitostima i potrebi prilagođavanja svog angažovanja očekivanju ostalih društvenih struktura. Neku vrstu ocene o tom odnosu i problemu nalazimo i u Izveštaju sa međunarodnog seminara o finansiranju kulture koji je u organizaciji UNESKA održan u Madridu marta 1982. u kome piše: „Veoma često, već odavno, i u većini zemalja, ekonomisti, industrijalci i poslovni ljudi s izvesnim 'prezirom' gledaju na kulturne probleme i aktivnosti. To je slučaj i s brojnim državniciima i političkim rukovodiocima. Oni smatraju da su stručnjaci za kulturu, a još više umetnici — stvaraooci, uvek ispoljavali averziju prema svemu što ima veze sa sistemskim i organizacionim konceptom, s odnosom cena koštanja — dobit, ili s baratanjem ciframa.“

Poznati ekonomista kulture Brus A. Simen piše u članku „Koliko vrede nedavni pokušaji primene ekonomske teorije na umetnost“: „Premda je njihova (kulturnih radnika i umetnika M. I.) konačna ocena onoga što ekonomisti rade donekle i pozitivna, čini se da bi im bilo

draže da je malo više umetnosti i malo manje ekonomije u umetnosti."

Ove, reklo bi se, donekle, uopštene ocene i mišljenja su u velikoj meri stalno prisutni i vrlo su bliski pitanju koje razmatramo. Iskustva i praksa u Srbiji, pa i u Jugoslaviji, takođe, ne odstupaju od iznetih nalaza. Uostalom, ta naša praksa je poznata i drugima, koji je ugrađuju u mozaik različitih, u svetu primenjenih, rešenja.

Problematika društvenog i materijalnog položaja kulturnih radnika i umetnika niti je nova niti je samo naša. Otuda bi se moglo zaključiti da je ni drugi lako ne rešavaju. Zašto bi inače stalno tražili nova, vraćali se starim, i odustajali od pronadenih rešenja i zahteva.

Sudbina institucija

Nemoguće je razmatrati društveni ili ekonomski položaj kulturnih radnika, a zanemariti institucije kroz koje oni deluju. Teško je danas razlučiti sudbinu pozorišta od glumca, muzeja od kustosa, biblioteke od bibliotekara, arhiva od arhivara... Istina, to pravilo ne bi važilo kad bi se posmatrali odnosi pisaca i izdavačkih preduzeća ili filmskih umetnika i filmskih kuća, distributera i prikazivača. O organizacijama udruženog rada kulture treba nešto više reći, jer izvesne specifičnosti uslova u kojima rade i deluju često se ne uzimaju u obzir ili ostaju nepoznate čak i onima koji donose odluke i određuju položaj pojedinih delatnosti u društvu.

U delatnosti kulture u Jugoslaviji je bilo 1984. godine, prema podacima Službe društvenog knjigovodstva, 1.682 organizacije udruženog rada, i to: 133 OUR izdavačke delatnosti, 573 OUR delatnosti kulturnih dobara, 656 OUR kulturno-obrazovnih i srodnih delatnosti, 172 OUR umetničkih delatnosti i 148 OUR kinematografije. Najviše organizacija udruženog rada kulture nalazi se u Srbiji (429), zatim u Hrvatskoj (357), Bosni i Hercegovini (229), Vojvodini (196), Sloveniji (187), Makedoniji (172), Kosovu (67) i Crnoj Gori (55).

U programu ekonomske stabilizacije piše da društvene delatnosti, pa i kultura, pripadaju radno intenzivnim delatnostima. Znači da u proizvodnji programa i ostalih sadržaja rada koji se ostvaruju u kulturi preovlađuje učešće živog rada nad ostalim činionicima i sredstvima koji služe izradi programa i ostvarenoj aktivnosti u celini. Tehnološka revolucija, praćena u poslednje vreme kompjuterizacijom ili robotizacijom, koje u industriji mnogo znače i unapređuju proizvodnju, za delatnost kulture ni iz daleka nemaju tu vrednost. Nemoguće je smanjiti broj glumaca u nekoj Eshilovoj, Čehovlje-

voj, Krležinoj ili Nušićevoj drami ili ih zameniti robotima. Mogu se poboljšati i pojednostaviti, zahvaljujući tehnološkom napretku, samo spoljni efekti. Ne može se skratiti vreme trajanja koncerta jednog violiniste, simfonijskog orkestra ili pijaniste koji izvode dela Baha, Rahmanjinova, Hristića ili Baranovića. Ne može se to učiniti ni u baletu i operi. Tehnička sredstva omogućavaju da se ta dela prenesu na traku, ali ne racionalizuju rad umetnika. Kako tim sredstvima zameniti i nadoknaditi talenat, vreme potrebno za probe, veštinu i virtuoznost izvođenja.

U već navođenom tekstu dr Lj. Madžar iznosi nekoliko veoma prihvatljivih ocena i ličnih stavova: „U načelu se može lako prihvatiti da je od dva preduzeća u privredi uvek uspešnije ono koje je ostvarilo veći dohodak, što nije slučaj kad su u pitanju kulturne ustanove. Ima veoma mnogo kulturnih ustanova i kod nas i u inostranstvu — koje ne samo da ne posluju uspešno, po komercijalnim standardima, nego čak ne pokrivaju ni svoje troškove — a za koje se ipak smatra da veoma uspešno obavljaju svoju društvenu funkciju. (...) Dok jedno preduzeće može — rukovodeći se računom rentabiliteta i ekonomskom valjanošću pojedinih alternativa — bez nekih institucionalnih ograničenja menjati kompoziciju faktora proizvodnje i tražiti rešenja koja omogućavaju da se na bazi raspoloživih resursa ostvare najveći ekonomski efekti kulturne ustanove, posvećene realizaciji nekih širih društvenih ciljeva i vezane za svoju osnovnu misiju, nemaju tako široku slobodu. (...) Rečeno nešto modernijim jezikom programiranja, funkcije cilja kulturnih ustanova nisu identične s funkcijama cilja preduzeća u privredi, one pored ekonomskih sadrže i neke neekonomske, opštedruštvene komponente, a stoga se i širi društveni ciljevi ostvaruju, u određenoj meri, na račun čisto ekonomskih, odnosno finansijskih pokazatelja.”

Pa i pored svega navedenog poznato je da su izuzetno retke organizacije udruženog rada kulture koje posluju s gubitkom. Obično se rešenja traže, i jedino se mogu naći, u uštedama na ličnim dohocima. Tako, zahvaljujući „psihološkom dohotku” koji ostvaruju, kulturni radnici i umetnici doprinose opstanku tih institucija. Pristajući na veoma skromne lične dohotke oni deo svoje stvarne zarade ulažu u programe, opremu i održavanje ustanove u kojoj rade. Nadoknađuju ono što društvo ne vrednuje i što uskraćuje. Usled toga lični dohoci kulturnih radnika i umetnika znatno zaostaju za ličnim dohocima u gradu, republici ili zemlji. Na račun ličnih dohodaka zaposlenih ustanova uspeva da ispuni sve svoje obaveze. Da dokaže opravdanost i smisao svoje funkcije. To je slučaj sa svim organizacijama udruženog rada kulture, čak i s onima koje su od posebnog

društvenog ili opštenacionalnog interesa i značaja. Jednačina je dosta uprošćena i jasna: što društvo ima manje razumevanja i odobrava manje sredstava za kulturu i umetnost to kulturni radnici i umetnici moraju da smanjuju svoje lične dohotke. Takav odnos — u nekim drugim uslovima, pravilima ponašanja i vremenima, a zašto ne i sada i kod nas — možda bi mogao da doprinese tumačenju da su zaposleni glavni „akcionari” koji, delom svoga rada koji nikada nije niti će biti plaćen (pogotovu ako bismo cenili i njegovu akumulaciju skupljenju kroz decenije), obezbeđuju opstanak organizacije udruženog rada. Osnivač kao da je nekako postao neobavezan prema teškoćama, a jedino mu pripada slava izumitelja i osnivača ustanove, koja upotpunjuje njegov kulturni imidž. Uostalom, pitanje je koliko je ustanova nastalo iz uglavnom takvih motiva. Retke su situacije da su kulturni radnici odlučivali i osnovali neku instituciju kulture. To su vlast i političari smatrali svojim poslom i svojom nadležnošću. Tako je i danas i tu se iscrpljuju njihove zasluge i razumevanja potreba kulturnog razvoja.

Usled svega toga dolazimo do dosta jednostavne i čitljive situacije u kojoj nije moguće i ne treba tražiti razliku između ekonomskog ili društvenog položaja OUR i radnika u njima. Ovo pominjemo zato što to nije pravilo koga se svi drže i koje svi u zemlji moraju da poštuju. Svedoci smo, skoro svakodnevno, da zaposleni u mnogim kolektivima veoma dobro zarađuju iako njihova preduzeća proizvode gubitke i propadaju. Organizacije udruženog rada kulture nisu nikada negovale tu praksu. Ta činjenica je izgleda počela da dopire i do svesti onih koji su donosili konačne odluke o razvoju. Smanjuje se broj istupa, nekada veoma čestih i popularnih u raznim forumima, u kojima se društvene delatnosti, a poimenice i kultura, proglašavaju posebno značajnim sukrivcem našeg ekonomskog položaja, zaduživanja u inostranstvu ili prekomerne potrošnje. Ovo nije mesto za dokazivanje koliko su takve tvrdnje služile stabilizovanju položaja i autoriteta onih koji su ih iznosili, kako pojedinaca tako i foruma, a ne jugoslovenske privrede i ekonomije.

Prava građana i nemoć delatnosti

Kultura je i nacionalnom dohotku Jugoslavije 1983. godine učestvovala sa svega 1,64%, a u Srbiji van SAP sa 2,4%. Samoupravne interesne zajednice kulture u Jugoslaviji su učestvovala sa 0,52%, a u Srbiji sa 0,47% u odnosu na nacionalni dohodak. To je nešto više (skoro zanemarljivo) od učešća SIZ za socijalnu zaštitu. Pitanje je ko čiju sudbinu deli, kultura socijalne zaštite ili socijalna zaštita kulture. Međutim, ni jedna od tih sudbina nije zavidna.

U programu ekonomske stabilizacije dosta prostora je posvećeno problemima razvoja društvenih delatnosti, što znači i delatnosti kulture. Tumačimo to kao još jedan pokušaj da se delatnost kulture nađe u položaju koji je davno utvrđen saveznim i republičkim ustavima i Zakonom o udruženom radu. Međutim, stavovi dugoročnog programa ekonomske stabilizacije su — kao i odredbe Ustava i ZUR-a — još uvek više slovo na papiru nego praksa, iako dobro uočavaju probleme. Mnogo bi značilo za status kulture u društvu, a time i za materijalni položaj OUR i zaposlenih u ovoj delatnosti, kada bi se ta opredeljenja pretočila u praksu.

Ono što je do sada u ovom tekstu rečeno u dobroj meri ilustruju dve konstatacije:

„U razvoju društvenih delatnosti mere ekonomske politike — administrativne intervencije organa društveno-političkih zajednica — delovale su u osnovi anti-stabilizacijski. Pokušaj da se ograničavanjem sredstava (po pravilu prema nivou prošlogodišnje potrošnje) obezbedi proširivanje materijalne osnove rada OUR privrede sputavali su razvoj ovih (društvenih: M. I.) delatnosti. One su stalno tretirane samo kao potrošnja, a ne kao bitan uslov napretka proizvodnje i društva... Takve mere omogućavaju da se sve odvija kao i do sada, ali samo na nešto nižem materijalnom nivou, odnosno na nižem nivou standarda, kvaliteta, efikasnosti, itd.”

I sledeći stav zaslužuje pažnju, iako je moguće imati bar izvesne rezerve u odnosu na njegovu prvu odredbu. Jer, troškovi društvenih delatnosti ne zavise od njihove volje niti su nastali zbog visokog standarda tih ustanova i zaposlenih, već su u direktnom odnosu i jedino uslovljeni pravima radnih ljudi i građana u oblasti zdravstva, kulture, obrazovanja, informisanja, itd. koja su im obećana pa i garantovana normativnim aktima kao i stavovima društveno-političkih organizacija, a koja svi ljudi ovog društva, s pravom, žele da koriste. Problem je što se prava radnih ljudi i građana ni u jednoj delatnosti, bar verbalno, gotovo nigde ne ograničavaju, ali se ograničavaju sredstva organizacija udruženog rada koje ta prava i potrebe treba da zadovolje. Time su, indirektno, ograničena i osporena „garantovana” prava. U raskoraku smo između, na jednoj strani, velikih potreba, velikih obećanja i prava i, na drugoj strani, ograničenih sredstava. Pri tome prava i obećanja su postali apstrakcija, skoro utopija, a raspoloživa sredstva mogućnost i stvarnost. Prava su nadmašila mogućnosti i problemi su se ispoljili u veoma jasnom obliku. Toga smo svi svesni, ali praktičnih rešenja ipak još nema.

„Uprkos relativno visokom izdavanju sredstava za društvene delatnosti, ekonomski položaj dru-

štvenih delatnosti je nepovoljan. Potrebe za podmirivanjem usluga društvenih delatnosti veće su od njihovih materijalnih mogućnosti, s velikim učešćem ličnih dohodaka u ukupnim rashodima. Zbog nestabilnih privrednih i tržišnih kretanja, sredstva za rad društvenih delatnosti nisu omogućavala jednak materijalni položaj ovih radnika s radnicima u privredi... Od 1978. godine materijalni položaj radnika u društvenim delatnostima iz godine u godinu se pogoršava. Restriktivna politika i ograničavanje sredstava u SIZ-ovima uglavnom su pogadali deo sredstava namenjenih slobodnoj razmeni rada tj. radu organizacija udruženog rada društvenih delatnosti... Pri analizi materijalne pozicije radnika u društvenim delatnostima mora se imati u vidu, pored činjenice da su to radno intenzivne delatnosti, visoko učešće veoma složenog i specijalističkog rada, u ovim delatnostima odnosno odgovarajuća obrazovna struktura zaposlenih. Intenzitet rada i učinak radnika u ovim delatnostima mogao bi se sigurno svrstati među nadprosečne u odnosu na druge sfere društvenog rada." (Polazne osnove dugoročnog programa ekonomske stabilizacije — Politika razvoja društvenih delatnosti kao faktor ekonomske stabilizacije", izdanje *Dnevnik*, Novi Sad).

Kao ilustracija ovih stavova služe i ovi podaci: U delatnosti kulture u Jugoslaviji 1984. godine bilo je 48.559 zaposlenih, ili 6,07% u odnosu na broj ukupno zaposlenih u društvenim delatnostima, odnosno 0,95% od ukupno zaposlenih u privredi.

Ako kao pokazatelj posmatramo broj zaposlenih u kulturi na 1.000 stanovnika videćemo da u Jugoslaviji on iznosi 2,1; u Bosni i Hercegovini 1,2; Crnoj Gori 1,7; Hrvatskoj 2,7; Makedoniji 2,3; Sloveniji 2,8; Srbiji 2,4; Kosovu 0,8; Vojvodini 2,3.

Za pet godina (u periodu 1980—1984) broj zaposlenih u kulturi porastao je za nepunih 7%, odnosno po godišnjoj stopi od 1,4%. Najviše je porasla zaposlenost u izdavačkoj delatnosti: 16%, zatim u delatnosti kulturnih dobara: 7% kulturno-obrazovnim delatnostima: 6%; umetničkoj delatnosti: 2%. Zbog sve većeg broja filmskih radnika koji prelaze u samostalne umetnike, kinematografija je jedina delatnost u kojoj je tokom pet godina zabeležen pad broja zaposlenih za 5%.

Veoma niska stopa rasta zaposlenih u kulturi bez sumnje je jedan od značajnih pokazatelja materijalnog položaja ove delatnosti. Nedostatak sredstava pogodio je i sprečio zapošljavanje, a potom blokirao lične dohotke zaposlenih.

Materijalni položaj kulturnih radnika

Iako lični dohoci nisu jedina naknada koja određuje materijalni položaj zaposlenih u delatnosti kulture, ipak nam se čini da su oni veoma važni ne samo za materijalni položaj, već i za mogućnost mladih da se u ovoj delatnosti zaposle.

Ostali oblici „naknade” obuhvaćeni su i „psihološkim dohotkom” ili bolje reći „psihološkim ličnim dohotkom” o kome je već govoreno. Pitanje je koliko se i do kada taj oblik „ličnog dohotka” zaposlenih u kulturi može tolerisati.

Usled nedostatka dokumentacione građe, nismo u mogućnosti da iznesemo i razmotrimo životni standard i materijalni položaj samostalnih umetnika, već samo zaposlenih u kulturi. Međutim, moguće je, s dosta pouzdanosti, tvrditi da i samostalni umetnici dele sudbinu OUR kulture i radnika koji su u stalnom radnom odnosu. Kako nemaju podršku nekog OUR to samostalne umetnike najneposrednije pogađaju sva društvena prelamanja, zakonitosti i stanja tržišta, poreska politika, politika i propisi SIZ zdravstvenog i penzionog osiguranja, raspoloženja i kriterijumi SIZ kulture.

Podaci o ličnim dohocima zaposlenih u delatnosti kulture pokazuju ne samo zaostajanje za privredom, već ukazuju i na stalno povećavanje razlika u razdoblju od 1978—1983. Potvrđuje se ono što je o zaostajanjima rečeno i u programu ekonomske stabilizacije.

Tako su u Jugoslaviji 1983. godine (analiza ličnih dohodaka prema stepenu stručne spreme Saveznog zavoda za statistiku) lični dohoci zaposlenih u privredi s visokom stručnom spremom iznosili: 27.413 dinara i bili su veći od ličnih dohodaka u delatnosti zaštite kulturnih dobara za 27% (od muzeja za 27%; biblioteka 35%, arhiva 28%, zavoda za zaštitu 15%). Zaposleni u privredi su ostvarivali lične dohotke veće za 26% od zaposlenih u kulturno-obrazovnim delatnostima, a za 35% od zaposlenih u umetničkim delatnostima.

Navedene delatnosti pripadaju tzv. SIZ-cvskoj kulturi. Za razliku od njih, delatnosti koje prevashodno zavise od tržišta, a samo manjim, skoro simboličnim, delom od SIZ kulture, beleže veće lične dohotke po zaposlenom s visokom stručnom spremom nego u privredi. To su: izdavačka delatnost u kojoj su lični dohoci bili za 7% veći od ličnih dohodaka u privredi i kinematografija sa 2%. Ako poredimo primanja zaposlenih s visokom spremom u umetničkim delatnostima s primanjima u izdavačkoj delatnosti, videćemo da su zaposleni u izdavačkoj delatnosti ostvarili za polovinu veće lične dohotke.

Približno slične navedenim odnosima nalazimo i među zaposlenima s višom i srednjom stručnom spremom. Razlike u primanjima se laganom brišu među radnicima s nižim kvalifikacijama i zaposlenima s nižom stručnom spremom. U tim kategorijama primanja su, uglavnom, ujednačena bez obzira da li su zaposleni u kulturi ili privredi.

Teško bi sada bilo odgovoriti na pitanje kako to da zaposleni u ove dve delatnosti imaju veće prihode i od zaposlenih u ostalim delatnostima kulture i od zaposlenih u privredi. Odgovor na ovo pitanje zahteva posebna istraživanja, iako se mogu navesti neke pretpostavke. Prva od njih bila bi da se na tržištu više vrednuje umetnički rad i kultura nego što je to slučaj s društvenim institucijama među kojima su posebno značajne SIZ kulture. Sledeća pretpostavka je drugačije usmerena. Posledica rasta i održavanja visokih ličnih dohodaka je izazivala ekonomske teškoće, a posledice su bile brojna gašenja izdavačkih i kinematografskih kuća. U svim ostalim delatnostima kulture nije zabeležen toliki broj organizacija udruženog rada koje posluju sa gubicima ili su pred ukidanjem koliko ih ima samo jedna od ovih delatnosti. Ali, izneti primer se može i drugačije posmatrati. Možda društvo ne dopušta lako da prestane rad neke biblioteke ili muzeja, kao što to dopušta kada je reč o izdavačkom ili filmskom preduzeću.

Na kraju, postavlja se i pitanje kakav je status samostalnih stvaralaca bez kojih nema produkcije u izdavačkoj i kinematografskoj delatnosti. Da li su oni, čiji rad otkupljuju pomenute kuće, više nagrađeni nego njihove stalno zaposlene kolege ili je, možda, reč o eksploataciji njihovog rada. Verovatno bi dobro poslovala i pozorišta kad ne bi morala svakog meseca da obezbede lične dohotke. Kad bi se svela samo na direktije, menadžere i komercijaliste sa po nekoliko urednika ili dramaturga, odnosno književnika i umetnika, u stalnom radnom odnosu, a ostale potrebne kadrove angažovala kad treba, znači s vremena na vreme.

Jedan od stalno aktuelnih i otvorenih problema je izgleda traganje i lutanje za nekom vrstom hijerarhije vrednosti, ili vrednovanja. Zaposleni u kulturi, kao i ostali u društvenim delatnostima i institucijama tu gube bitku, kako međusobno u unutrašnjoj raspodeli, tako i u sredini u kojoj se nalaze i deluju.